

FOL

FELSEFEYE GİRİŞ

FOL® 36

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
SERTİFİKA NO: 44396

FELSEFE 36
BAŞLANGIÇLAR 02

FELSEFEYE GİRİŞ
İSMAİL TUNALI

YAYINA HAZIRLAYAN: EBUBEKİR DEMİR
REDAKSİYON: MAK GRUP REDAKSİYON EKİBİ
GÖRSEL YÖNETMEN: NURULLAH ÖZBAY
GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA: TAVOOS

ISBN 978-605-69340-9-4

BASKI: AYRINTI BASIMEVİ ANKARA - SERTİFİKA NO: 13987

I. BASKI: EKİM 2019

İLETİŞİM ADRESLERİ
CINNAH CD. KIRKPINAR SK. 5/4
06420 ÇANKAYA ANKARA
TEL.: 0312. 439 01 69
www.folkitap.com
bilgi@folkitap.com
siparis@folkitap.com
www.twitter.com/folkitap

FELSEFEYE GİRİŞ

İSMAİL TUNALI

İSMAİL TUNALI

Romanya Silistre’de doğdu (1923). İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünü bitirdi. Viyana Üniversitesinde felsefe, psikoloji, sanat tarihi doktorası yaptı. Erzurum Atatürk Üniversitesinin kuruluşunda öğretim üyesi olarak görev aldı (1959-1962). Tübingen Üniversitesinde (1966) ve Viyana Üniversitesinde felsefe ve estetik dersleri verdi (1978-1984). Konstanz Üniversitesi’nde Aristoteles ve Wittgenstein seminerleri verdi (1984). İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü Başkanlığından emekli oldu (1989). İtalyan Devleti ‘Commendatore’ Büyük Onur Nişanı (1978); Avusturya Devleti ‘Birinci Dereceden Bilim Onur Nişanı’ (1982); ‘Altın Kitap Ödülü’ (1997); Mimar Sinan Üniversitesi ‘Onursal Doktora’ (1998) sahibidir. İstanbul’da vefat etti (2015).

Başlıca telif ve çeviri eserleri: *Grek Estetik’i* (1963); *Sanat Ontolojisi* (1966); *Benedetto Croce Estetik’ine Giriş* (1973); *Felsefe* (1966); *Marksist Estetik* (1977); *Estetik* (1978); *Denemeler* (1980); *Estetik Beğeni* (1983); *Sanat Ontolojisi Temelinde Yeni Bir Resim Anlayışı* (1983); *Çağdaş Filozoflar* (1984); *Tasarım Felsefesine Giriş* (2002); Hermann Wein, *Tarih, İnsan ve Dil Felsefesi* (1959); Aristoteles, *Poetika* (1963); Benedetto Croce, *Ifade Bilimi ve Genel Lingüistik Olarak Estetik* (1963); W. Worringer, *Soyutlama ve Özdeşleyim* (1983).

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM	13
FELSEFE NEDİR?	
1. Felsefe Nedir?	13
2. Bir Felsefe Sorunu Olarak 'Bilgi' Nedir?	14
3. Bilgi Türleri	15
4. Felsefenin Problemleri	24
5. Felsefenin Çeşitli Varlık Alanlarıyla İlgisi	25
6. Felsefenin Gereği	29
FİLOZOFLARDAN SEÇKİLER-1	32
FELSEFİ DÜŞÜNCENİN İNSAN HAYATINDAKİ ROLÜ	
İKİNCİ BÖLÜM	35
BİLGİ FELSEFESİ	
1. Bilgi Kuramı Nedir?	35
2. Mantık	39
3. Bilgi Kuramının Temel Problemi: Doğru Bilginin İmkânı	40
4. Rasyonalizm	47
5. Empirizm	56
6. Kritisizm	59
7. Sezgicilik	60
8. Pozitivizm	62
9. Analitik Felsefe	64
10. Pragmatizm	65
11. Fenomenoloji	67
FİLOZOFLARDAN SEÇKİLER-2	69
SALT BİLGİ İLE EMİRİK BİLGİ ARASINDAKİ AYRIM ÜZERİNE	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	71
BİLİM FELSEFESİ	
1. <i>Bilim Felsefesi ve Bilimsel Felsefe</i>	71
2. <i>Bilimin Tarih İçindeki Gelişimi</i>	72
3. <i>Bilimin Felsefenin Konusu Olması</i>	75
4. <i>Bilime Farklı Yaklaşımlar</i>	77
5. <i>Bilim Felsefesinde Klasik Görüş ve Eleştirisi</i>	82
6. <i>Bilimin Değeri</i>	89
FİLOZOFLARDAN SEÇKİLER-3	93
DOĞA YASALARI	
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	96
VARLIK FELSEFESİ	
1. <i>Varlık Felsefesi</i>	96
2. <i>Bilime Göre Varlık</i>	96
3. <i>Felsefe Açısından Varlık</i>	97
4. <i>Ontoloji Açısından Varlık</i>	102
FİLOZOFLARDAN SEÇKİLER-4	113
ANTİK FELSEFE	
BEŞİNCİ BÖLÜM	117
AHLAK FELSEFESİ	
1. <i>Felsefe Açısından Ahlak (Etik)</i>	117
2. <i>Ahlak Felsefesinin Temel Kavramları</i>	119
3. <i>Ahlak Felsefesinin Temel Soruları</i>	122
4. <i>Etiğin Temel Problemi ve Yaklaşımlar</i>	128
5. <i>Kişi Vicdanı Karşısında Evrensel Ahlak Yasasının Olup Olmadığı</i>	129
6. <i>Evrensel Ahlak Yasasını Belirleyen Özellikler</i>	133
FİLOZOFLARDAN SEÇKİLER-5	143
AHLAK FELSEFESİNİN ELEŞTİRİSİ	

ALTINCI BÖLÜM	146
SIYASET FELSEFESİ	
1. <i>Siyaset Felsefesi</i>	146
2. <i>Siyaset Felsefesinin Temel Kavramları</i>	147
3. <i>Siyaset Felsefesinin Temel Soruları</i>	148
4. <i>Siyaset Felsefesinin İki Temel Problemi</i>	154
FILOZOFLARDAN SEÇKİLER-6	169
TOPLUM SÖZLEŞMESİ	
YEDİNCİ BÖLÜM	172
ESTETİK	
1. <i>Estetik Nedir?</i>	172
2. <i>Felsefe Açısından Sanat</i>	173
3. <i>Estetiğin Temel Kavramları</i>	177
4. <i>Estetiğin Temel Sorunlarına Yaklaşımlar</i>	183
FILOZOFLARDAN SEÇKİLER - 7	187
ESTETİKTE İÇERİK VE BİÇİM	187
SEKİZİNCİ BÖLÜM	190
DİN FELSEFESİ	
1. <i>Dine Felsefi Açıdan Yaklaşım</i>	190
2. <i>Din Felsefesinin Temel Kavramları</i>	193
3. <i>Din Felsefesinin Temel Soruları</i>	195
4. <i>Tanrı'nın Varlığıyla İlgili Sorular</i>	196
FILOZOFLARDAN SEÇKİLER- 8	203
TANRI HAKKINDA	
FILOZOFLARDAN SEÇKİLER-9	206
FELSEFİ DÜNYA GÖRÜŞÜ	
KAYNAKÇA	209
DİZİN	211

BİRİNCİ BÖLÜM FELSEFE NEDİR?

1. Felsefe Nedir?

İnsan, içinde yaşadığı ve hazır olarak bulduğu dünyayı bilmek ve onu anlamak ister. Bu istek, insanı çevreleyen nesnelere ile kurduğu gündelik algı etkinliğiyle başlar ve ilk bilgi olayı da böyle bir ilgi içinde meydana gelir. Giderek bu bilgi olayı, yeni bir boyut kazanır. İnsan yaşadığı dünyayı sadece bilmekle yetinmez, bu kez onu açıklamak ve yorumlamak ister. Bu amaç doğrultusunda algıladığı olaylar arasında neden-etki bağlamı kurmaya çalışır. Bu aşamaya gelen bilgi, artık gündelik bilgi olmaktan çıkar ve bilimsel olma niteliğine kavuşur. Buradan da bilimsel bilgi, farklı varlık alanlarını inceleyen bilimler olarak ortaya çıkar. Örneğin maddi varlık alanını inceleyen fizik, canlı varlık alanını inceleyen biyoloji ve ruhsal varlık alanını inceleyen psikoloji gibi.

Felsefe de bilgidir, ama bu bilimler gibi sınırlı, homojen bir varlık alanının bilgisi değildir. Tersine felsefe, maddi varlık alanından canlı, ruhsal, sosyal ve tinsel varlık alanlarına kadar uzanan, birbirinden çok farklı heterojen varlık alanlarını kuşatan ‘var olanın varlığı’ni ele alır ve bu anlamda felsefe, tümel yani evrensel bir bilgidir. Eski Yunanlar bu tümel bilgiye ‘philosophia’, ‘bilgelik sevgisi’ adını verirken, felsefe bilgisinin bu niteliğini göz önünde bulundurmışlardır. Felsefe bilgisi, bilgelikle özdeş bir bilgidir. ‘Bilgelik’ sınırlı bir varlık alanının bilgisi değildir. Tersine tüm varlık alanlarını kapsayan ‘var olanın varlığı’nın yani ‘evrensel varlık’ın bil-

FİLOZOFLARDAN SEÇKİLER-1 FELSEFİ DÜŞÜNENİN İNSAN HAYATINDAKİ ROLÜ

JOHN HERMAN RANDAL & JUSTUS BUCKLER

Felsefe hakkında yeter derecede kesin bir tanım vermek çok güçtür. Çünkü felsefe, ideal toplumun sanat, bilim ve din gibi diğer büyük insani girişimlerine benzer. Felsefeye ilişkin her tanımın, içine aldığı şeyler kadarını dışarı atan bireysel ve sınırlı bir anlayışın ifadesi olduğu görülür. Felsefe hakkındaki hiçbir tanım; insanların ortaya koymuş oldukları somut felsefelerin bilgisini içermez ve bu somut felsefelerin içinden çıkıkları felsefi sorunlar, gerek bu insanların kendi hayatlarında gerekse onların ait oldukları kültürlerinin hayatında oynadığı rol kadar aydınlatıcı olamaz. Başka deyişle felsefe, tanımlanması gereken salt bir sözcük olmaktan çok, araştırılması gereken insani ve kültürel bir girişimdir. Felsefeye ilişkin herhangi bir tanım, insanların felsefe yaparken ne yaptıklarının ve bu yaptıkları şeyin diğer kültürel çabalara girişirken yaptıkları şeyden nasıl ayrılması gerektiğinin dikkatli bir biçimde incelenmesinden çıkmak zorundadır. Bu farklı çabalar arasındaki sınırlar çok belirsizdir ve felsefe hakkındaki farklı tanımlar az çok keyfi doğrultuları yansıtır.

1. Felsefe ile Din - Bilim ve Sanat

Felsefi düşüncenin din, bilim ve sanatla kuşkusuz çok yakın ilişkileri vardır. Felsefe, normal olarak dinin her zaman pratik ve duygusal olarak yaptığı şeyi, yani insan hayatını,

İKİNCİ BÖLÜM BİLGİ FELSEFESİ

1. Bilgi Kuramı Nedir?

Bilgi sorunu daima felsefenin konusu olmuştur. Eski Yunan felsefesi döneminde Sokrates'te, Platon'da, Aristoteles'te bilgi sorununun ele alındığını görürüz. Ancak Yeniçağda J. Locke'un (1632-1704), Descartes'in ve D. Hume'un (1711-1776) çalışmalarıyla bilgi konusu bilgi kuramı adı altında bağımsız bir felsefe dalı olmuştur.

Sözcük karşılığı, *bilgi bilimi* olan epistemolojiye *bilgi felsefesi* ya da *bilgi kuramı* da denir. Epistemolojinin konusunu; bilginin imkânı, bilginin doğruluğu, doğru bilginin ölçütleri, bilginin kaynağı ve bilginin sınırları ile ilgili araştırmalar oluşturur. Epistemoloji ya da bilgi kuramı, varlık felsefesi ve değer felsefesi ile birlikte felsefenin üç temel araştırma alanından biridir.

Bilgi, bir bilinç olan özne (süje) ile onun yöneldiği, algıladığı, düşündüğü bir nesne (obje) arasındaki ilgiden oluşur. Bilgi olayında bir bilincin ve nesnenin varlığı zorunludur. Bilginin oluşması sürecinde; obje tek başına anlamlı değildir.

Böyle bir bilgi ilgisi, içinde bilgi kuramı ile ilgili (epistemolojik) çeşitli sorunları saklar. Bunların en başında, bilginin *doğru* olup olmaması sorunu gelir. Bilgi, objesini doğru olarak yansıtır mı? Bildiğimizi söylediğimiz bir varlığı gerçekten bilebilir miyiz? Bilgimiz doğru ve kesin bir bilgi midir? Eğer bilgimiz doğru bir bilgi ise bu doğruluğun ölçütü nedir? Bilgi teorisinin konusunu yalnız bu sorular oluşturmaz. Bilgi nasıl meydana geliyor? Bilgiyi meydana getiren etkenler nelerdir? Bunlar da bilgi teorisinin, yani epistemolojinin araştırdığı temel sorulardır.

FILOZOFLARDAN SEÇKİLER-2
SALT BİLGİ İLE EMPİRİK BİLGİ ARASINDAKİ
AYRIM ÜZERİNE

IMMANUEL KANT

Bütün bilginin deney ile başladığına hiç şüphe yoktur. Çünkü bilgi yetimiz, bir yandan duyarımızı kımıldatarak kendiliklerinden tasavvurlar meydana getirir. Diğer yandan da bu tasavvurları karşılaştırmak, bağlamak, ayırmak ve böylece de duyu izlenimlerinin ham maddesini deney denilen objelerin bir bilgisi hâlinde işlemesi için anlığımızın (*intellekt*) çalışmasını harekete geçiren objelerle değil de ne ile uyandırılıp işletebilirdi? Demek ki bizde zamanca hiçbir bilgi deneyden önce gelmez bütün bilgiler deney ile başlar.

Bilgimiz deney ile başlar ama bundan dolayı bütün bilgilerimiz deneyden çıkmaz. Çünkü deney bilginin kendisi bile izlenimlerle edindiklerimizle bilgi yetimizin (duyu izlenimlerinin sadece uyarması ile) kendinden katmış olduklarının bir birleşimi olabilir. Bu katılanı da biz o ana madde, uzun bir alıştırmaya dikkatimizi buna çekmeden ve bu ayırmayı yapabilecek becerikliliği bize kazandırmadan önce ayırt edemeyiz.

Demek ki hiç olmazsa daha yakından incelenmesi ve ilk bakışta hemen kesilip atılmaması gereken bir soru var: Deneyden ve hatta bütün duyu izlenimlerinden bağımsız olan böyle bir bilgi var mı? Bu gibi bilgilere *a priori* denir ve bu kaynakları *aposteriori* olan, yani kaynakları deneyde bulunan empirik bilgilerden ayırt edilir.

Bununla birlikte bu deyim, ele alınan sorunun bütün an-

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BİLİM FELSEFESİ

1. Bilim Felsefesi ve Bilimsel Felsefe

Bilim adamı, ele aldığı olayları belli bir yöntemle *açıklamak*, onları *doğrulamak* ve *kabul edilebilir önermeler*, *doğa yasaları* ve *kuramları* hâlinde ortaya koymak ister. Ama o, bu kavramların ne olduğu üzerinde düşünmez. Bunları araştırmak felsefenin konusu içine girer. Bu konuyu araştıran felsefe dalına *bilim felsefesi* adı verilir. Buna göre bilim felsefesi bilimin özelliklerini, bilimsel kuramların doğasını, bilimsel yöntemin yapısını; yasa, deney, varsayım, gözlem gibi temel kavramlarını bir problem olarak konu edinir.

Bilim felsefesi, *bilimsel felsefe* olarak adlandırılan felsefi akımlardan kesinlikle ayırt edilmelidir. Felsefe tarihinde iki akım kendilerini bilimsel felsefe olarak nitelendirmiştir. Bu akımlar, bilimin gelişmesi nedeniyle felsefelerinin bilimsel bir sistem kadar doğru ve kesin olduğunu savunmuşlardır. Bu akımlardan biri, *Karl Marx* ve *Friedrich Engels*'in (1820-1895) *diyalektik materyalizm* adını verdikleri felsefeleridir. Bu iki düşünür, felsefelerini, doğa, toplum, ekonomi ve tarih araştırmaları ile desteklemeleri nedeniyle ortaya koydukları görüşün bilimsel bir felsefe olduğunu savunmuşlardır. Bu yolla insanlara, öğretilerinin, bilim kadar nesnel, doğru ve kesin olduğunu anlatmak, kendi felsefelerinin tercih edilmesi gerektiği mesajını vermek istemişlerdir. Oysa bu tutum, felsefi değil ideolojiktir. Alman filozofu *Hans Reichenbach* da felsefesini bilimsel felsefe olarak adlandırmıştır. Çünkü ona göre kendi felsefesi, metafizik öğelerden ve boş felsefi kurgulardan (spekülasyon) arındırılmış bir felsefedir.

FILOZOFLARDAN SEÇKİLER-3 DOĞA YASALARI

HANS REICHENBACH

Nedensellik kavramı modern çağlarda ortaya çıkan her bilgi teorisinin baş sorunlarından biri olmuştur. Doğanın nedensel yasa türünden betimlemelere elverişli olması gerçeği, aklın doğada olup bitenleri denetlediği görüşüne yol açmıştır. Üstelik altıncı bölümde değindiğimiz Newton mekaniğinin felsefe üzerindeki etkisinden de görüyoruz ki sentetik a priori kavramı fizik dünyanın determinist yorumundan kaynaklanmıştır. Herhangi bir dönemin fiziği, bilgi teorisini derinden etkilediği için nedensellik kavramının 19 ve 20. yüzyıl fiziğinde geçirdiği gelişmeyi incelemek gerekir. Bu gelişme doğa yasası kavramını etkilemekle kalmaz, yeni bir nedensellik felsefesinin oluşumunu da sağlar.

Tarihi olan bu sürecin açıklanması, nedenselliğin anlamına ilişkin bir çözümleme ile işe koyulursak daha kolay olur. Hatırlanacağı üzere daha önce (2. bölümde) ‘açıklama’nın anlamı üzerinde dururken açıklamayı genelleme diye nitelemiştik. Bu düşünce ile şimdi ele aldığımız konu birbiriyle yakından ilişkilidir. Açıklamayı, nedenlere indirgeme diye de niteleyebileceğimizden, nedensel ilişkiyi de öyle yorumlayabiliriz. Aslında ‘nedensel yasa’dan bilim adamının anladığı, eğer, o hâlde biçiminde ve her zaman için geçerli bir ilişkidir. Elektrik akımının manyetik ibrenin sapmasına neden olduğunu söylemek, elektrik akımının olduğu yerde manyetik ibrenin daima sapma göstereceğini söylemek anlamına gelir. Buradaki daima, ilişkinin rastlantı değil, nedensel nitelikte olduğunu belirtmek için eklenmiştir. Bir süre önce, gösterilen bir filmde bir kereste deposu tam havaya uçurulduğu

sırada, hafif bir deprem sinemayı sarsmış, seyirciler bir an perdedeki patlamanın bu sarsıntıya yol açtığı duygusuna kapılmışlardı. İki olgu arasında gerçek bir ilişkinin olmadığını ileri sürerken gözlenen rastlantının yinelenemeyeceği gerekçesine dayanırız.

Nedensel bir ilişkiyi rastlantıya bağlı bir ilişkidenden ayıran özellik, yinelenmeden başka bir şey olmadığına göre, nedensel ilişkinin anlamı şaşmayan bir yinelenme diye belirtilebilir; bunun dışında başka bir anlam yüklemek gereksizdir. Bir ilişkide nedenin sonuca gizli bir iple bağlı olduğu, sonucun nedeni izlemesi için zorlandığı düşüncesi, kökeninde antropomorfik olup bir yana itilebilir; nedensel ilişki yalnızca ‘eğer’, ‘o hâlde’, ‘daima’ demektir. Örneğimize dönersek perdede yer alan bir patlama sırasında sinema daima sarsılıyordu, o zaman iki olgu arasındaki ilişkiyi nedensel bir ilişki saymak gerekecekti. Nedensellik derken bizim anladığımız şey yalnızca budur.

Nedenselliği her zaman böyle şaşmaz birbirini izleyiş biçiminde görmekle yetinmez, daha fazla açıklama gereksinimi duyarız. Örneğin belli bir düğmeye basınca daima zil çalar. Bu ilişkiyi elektrik yasalarına giderek açıklarız; buna göre zilin çalması elektrik akımı ile manyetizm arasındaki bir ilişkinin sonucudur. Ama bu yasaları formüle etmeye yöneldiğimizde bunların da aslında, eğer, o hâlde daima biçimini alan önermelerden oluştuğunu görürüz. Doğa yasalarının, ‘basılan düğme - çalan zil’ türünden basit ilişkilerden üstünlüğü yalnızca genelleme olarak daha kapsamlı olmalarıdır. Bir yasada dile gelen ilişki çoğu kez ilk bakışta farklı ve dağınık görünen pek çok olguları uygulama kapsamına alacak güçtedir. Örneğin elektrik yasaları, basılan düğme-çalan zil ilişkisinden tutun da elektrik motorları, radyo, siklotron gibi daha bir sürü araçta gözlenen ilişkileri kapsar.

David Hume’un dile getirdiği gibi nedenselliği kapsamlı genelleme biçiminde yorumlamak bilim insanlarıncı çoğunlukla benimsenmiş bir yorumdur artık. Hume için doğa ya-

sası, şaşmaz bir yinelemenin dile getirilmesidir, daha fazla bir şey değil. Bu çözümlenme yalnızca nedenselliğin anlamını açıklığa kavuşturmakla kalmaz, aynı zamanda nedenselliği modern bilim için kaçınılmaz hâle getiren bir genişliğe, bir düzluğe de çıkarmaktadır.

Başlangıçta, kumar oyunlarının sonuçlarına ilişkin olarak gözlenen istatistiksel yasaların, çok geçmeden, başka alanlara da uygulanabildiği görüldü. İlk sosyal istatistikler 17. yüzyılda toplanmıştır; 19. yüzyıla geldiğimizde istatistiksel düşüncenin fiziğe girdiğini görürüz. Gazların kinetik teorisi (Bir gazın, molekül denen, her yönde üşüşen, birbiriyle çarpışan ve akıl almaz bir hızla zikzak çizerek devinen çok sayıda küçük parçacıktan oluştuğunu söyler.) istatistiksel hesaplamalar aracılığı ile kurulmuştur. İstatistiksel metod başarısının doruğuna geriye çevrilemezlik olayını açıklamakla erişir. Bu olay, bilindiği üzere tüm ısı süreçlerini nitelediği gibi zamanın akış yönüyle de ilgilidir.

Herkes ısının daha sıcak cisimden daha soğuk cisme geçtiğini bilir; tersi görülmüş şey değil. Bir bardak suya bir buz parçası attığımızda, su soğur, yitirdiği ısı buza geçerek onu eritir. Bu olgu, enerjinin korunumu yasasından çıkarsanamaz. Aslında buz parçası bile o denli soğuk değildir, içinde bir hayli ısı tutmaktadır. Su yerine daha soğuk olan buz pekâlâ taşıdığı ısıyı yitirir, içinde olduğu suyu daha sıcak yapıp kendisi daha da soğuyabilirdi. Böyle bir süreç enerjinin korunumu yasasına da aykırı düşmezdi; yeter ki buzun yitirdiği ısı ile suyun kazandığı aynı miktarda olsun. Bu tür bir sürecin olmaması, ısı enerjisinin yalnızca bir yönde devinmesi bağımsız bir yasa olarak dile getirilmelidir. Geriye çevrilemezlik dediğimiz yasa da işte bu. Fizikçi çoğu kez bunu termodinamiğin ikinci ilkesi diye adlandırır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM VARLIK FELSEFESİ

1. Varlık Felsefesi

Gündelik hayatta algılarımızla kavradığımız nesnelere var olduğunu önceden kabul ederiz: “Şu masa vardır.”; “Şu kitap vardır.”; “Şu ev vardır.” ifadelerinde belirtildiği gibi. Bütün bu tek tek nesnelere birbirinden ayrı ayrı ve bireysel olarak vardır. Ama onların ortak özellikleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri, var olmalarıdır. Bu varlıkların diğer bir ortak özelliği de insan bilincinden bağımsız olarak var olmasıdır. Bu nesnelere, biz onları algılasak da algılamasak da var olan nesnelere dir. Bu nedenle bu türden var olanlara *gerçek varlık* denir. Bununla birlikte, bir de insan zihninin ürünü olan dolayısıyla insan zihnine bağımlı olan varlıklar söz konusudur. Örneğin matematiğin sayıları, geometrinin şekilleri, hayali varlıklar bu türden var olanlardır. Bunlara *düşüncel* veya *ideal varlık* adı verilir.

Buradan, “Var olmak ya da varlık nedir?” sorusu doğar. Bu soru bizi gündelik bilgi ilgilerinin dışına çıkarır ve bir başka bilgi alanına götürür. Bu bilgi alanı, varlığın ne olduğunu soran ve bu soruya cevap vermeye çalışan varlık felsefesidir. Varlık felsefesi, varlığın ne olduğunu, varlığın ilkelerini ve nedenlerini konu edinir.

2. Bilime Göre Varlık

Bilim, nesnelere dünyasını araştırır. Bilincimizin objesi olan bu nesnelere *vardır*. Bu nesnelere, gündelik algılarımızın yöneldiği objelerden matematik ve mantığın salt ideal objelere (aritmetiğin sayıları, geometrinin formları ve mantığın öner-

FILOZOFLARDAN SEÇKİLER-4 ANTİK FELSEFE

WALTHER KRANZ

1. Herakleitos

Bütün şeyleri (âlem) şimşek (ateş demek) dümenler (idare eder). Bütün kişiler (ve şeyler) için aynı olan bu bizim kozmosumuzu ne bir insan ne de bir Tanrı yaratmıştır, o daima hep yaşayan bir ateş idi ve olacaktır, ölçülere göre parlayan ve ölçülere göre sönen.

–Çokluk için en güzel kozmos (dünya düzeni) rastgele dökülüvermiş şeylerin kurduğu bir yığın gibidir...

–Bütün şeylerin ateşe, ateşin bütün şeylere karşın değişilmesi, tıpkı altın karşılığı mal, mal karşılığı altın gibi.

–Ateş: İhtiyaç ve tokluk. Ateşin dönüp değişmeleri: Önce deniz, denizin yarısıyla toprak, yarısıyla da aither (hava), fakat yeniden toprak deniz olarak dağılıp akar ve toprak olmadan önceki aynı nispete (*logos*) göre ölçülür.

–Ateş gelip bütün şeyleri yargılayıp yakalayacak.

2. Empedokles

Çift şey diyeceğim: Kâh tek bir bütün doğar
Çok şeylerden, kâh da çok şeyler biter 'bir'den ayrılıp:
Ateş, su, toprak ve uçsuz yüksekliği havanın
Uğursuz nefret, onlardan ayrı, ağırlıkça bir her yanda;
Ve sevgi aralarında eşit olan ence boyca.
Buna sen aklınla bak, oturma şaşkın şaşkın bakınıp,

BEŞİNCİ BÖLÜM AHLAK FELSEFESİ

1. Felsefe Açısından Ahlak (Etik)

Kant'tan beri felsefe sorunlarını bilgi ve eylem sorunları diye ayırmak ve incelemek adet olmuştur. Bilgi sorununu ele alan felsefe, bilgi kuramıdır ya da bilgi felsefesidir. Ama insan sadece *bilen* bir varlık değil, aynı zamanda *eylemde bulunan* bir varlıktır. İnsan eylemleri de meydana geliş, yöneldikleri erek ve değerler bakımından felsefi sorunlar içermektedir. Bu nedenle onları da felsefenin incelemesi gerekir. İnsan eylemlerini, ereklerini ve yöneldikleri değerleri inceleyen felsefe, *ahlak felsefesi* ya da *etik* adını alır. Ahlak felsefesi, ilk kurulan felsefe dallarından biridir.

Ahlaki eylemler gündelik yaşam içinde her gün tekrarladığımız dürüst olmak, doğru hareket etmek, yalan söylememek, insanlara saygılı olmak, başkalarının hakkını almamak, insanlara yardım etmek vb. eylemlerdir. Bu gibi eylemlerde bulunan kişiler ise ahlaklı, namuslu, erdemli kişiler olarak nitelenirler.

Ahlaki eylemleri, insanlar tarafından yapılan davranışlar oluşturur. Bu nedenle davranışları hayvanlarda gördüğümüz davranışlardan çok farklıdır. Hayvan davranışları doğal eğilimlere, içgüdülere ve içtepilere dayanır. Örneğin kuşların yuva yapması, belli zamanlarda göç etmesi, avını yakalaması, çoğalması vb. davranışlar, içgüdüler tarafından belirlenmiş, değişmeyen, zorunlu, mekanik davranışlardır. İnsanlarda çok az sayıda da olsa içgüdüsel davranışlar görülür. Örneğin bir annenin yavrusunu koruma eğilimi içgüdüsel bir davranış sayılabilir. Ancak insan davranışları daha

FİLOZOFLARDAN SEÇKİLER-5 AHLAK FELSEFESİNİN ELEŞTİRİSİ

ALFRED JULES AYER

Ahlak, filozoflarının sık sık tartıştıkları bir konu, tüm etik terimleri bir ya da iki temel terime indirgeyecek tanımlar bulmanın olanaklı olup olmadığı sorusudur. Bu soru, yadsınamaz bir şekilde ahlak felsefesine özgü bir soru olmasına karşın bizim şimdiki araştırmamızı ilgilendirmemektedir. Biz, şimdi etik terimler arasından hangisinin temel terim olarak alınması gerektiği, örneğin ‘iyi’nin ‘doğru’ ya da ‘doğru’nun ‘iyi’ aracılığıyla veya her ikisinin ‘değer’ terimi aracılığıyla tanımlanıp tanımlanamayacağını bulma işi ile ilgilenmiyoruz. Bizi asıl ilgilendiren konu, tüm etik (*ethik*) terimleri etik dışı terimlere indirgeme olanağının bulunup bulunmadığıdır. Biz, ahlaksal değer önermeleri, deneysel olgu önermelerine çevrilebilir mi çevrilemez mi bunu araştırıyoruz.

Genellikle öznelci olarak adlandırılan ahlak filozoflarıyla yararcı diye tanınanlar böyle bir çevirmenin yapılabileceği savını öne sürüyorlar. Nitekim ‘yarcılar’, eylemlerin doğruluğunu ve ereklerin iyiliğini, yol açtıkları haz veya mutluluk ya da doyumluk aracılığıyla; ‘öznelciler’ ise belli bir kişinin ya da insan topluluğunun bu eylem ve amaçlar karşısında duyduğu onaylama duyguları ile tanımlıyorlar. Bu tanımlama türlerinden her biri, ahlak yargılarını ruh bilimsel veya toplum bilimsel yargıların bir alt sınıfı durumuna sokuyor. Bunun için bu sınıflama türleri, bize çok çekici gelmektedir. Bu tanımlardan biri veya öteki doğruysa o zaman genel olarak olgusal önermelerden bambaşka oldukları

DİZİN

A

a priori 69; ~ bilgi(ler) 48, 70
adalet 56, 120, 152, 158, 159, 160, 167
agnostisizm (bilinemezçilik) 202
Agrippa 45
ahlak 24, 25, 31, 56, 57, 92, 102, 103, 117,
118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126,
127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135,
136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144,
145, 161, 162, 164, 182, 184, 192, 198;
~dışı (amoral) hareketler 128; ~ felsefesi
(etik) 25, 117, 118, 119, 122; efendi ~ı
132; normatif (kuralcı) ~ 140; ~ yasası
119, 120, 121, 122, 124, 127, 130, 133,
134, 135, 137, 138, 182, 184, 198; genel
~ yasası 119
ahlaki: ~ eylem 117, 118, 121, 122, 125,
128, 129, 134, 138; ~ değer 118, 134; ~
(etik) hareketler 128; ~ kanıt 125, 126; ~
karar 120, 121; ~ yargılar 119, 128, 144,
184
Ainesidemos 45
akıl 39; ~ bilgisi 41; ~ hakikatleri (vérites de
raison) 55; ~a dayalı (rasyonel) tutum 193;
ikinci ~ 107; pratik ~ 137
algı 45, 49
altın oran düşüncesi 179
ana madde (arkhe) 100
Anaksagoras 100
Anaksimandros 26, 100
Anaksimenes 43, 100
analitik: ~ (çözümleyici) felsefe 41, 47, 63,
64, 65, 82; ~ felsefeciler 64
anarşist 130, 132; ~ görüş 132
anarşizm 132
anayasal haklar 152
Anselmus 197
antitez durumu 56
antropoloji 21
antropomorfizm 191, 193
Aristippos 123, 130
Aristoteles 22, 26, 30, 35, 39, 49, 50, 51, 72,
73, 81, 98, 101, 107, 108, 111, 123, 146,
148, 156, 173, 174, 178, 179, 180, 183,
206; ~ fiziği 81; ~ metafiziği 98
Arkesilaos 45
Arşimed 72

Atatürk, Mustafa Kemal 91
ateizm 191, 200, 201, 202
Augustinus 149
autonomi/otonomi (özerklik) 127
ayıklama işlemini paranteze alma 67
Aynü'l-cem 141

B

Bacon, Francis 74, 76, 82, 91, 164
Baki 22
Bakunin 132
basın özgürlüğü 152
Batlamyus 73
Baumgarten, A. G. 172
belirsizlik ilkesi 75, 175
Bentham, Jeremy 124, 131, 133, 134
Bergson, Henri 61, 105, 133, 134, 135
Berkeley, G. 57, 58
Bernard, Claude 74
biçim (form) 187
bilgelik 13, 164; ~ sevgisi 13
bilgi 14, 15, 24, 28, 35, 36, 37, 38, 39, 40,
46, 60, 91, 102, 117, 124, 172; ~ aktı
(bilgi bağlantısı) 14; ~ bilimi 35; ~ felsefe-
si (epistemoloji) 14, 24, 29, 35; ~ kuramı
35, 36, 37, 38, 39, 40, 51, 56, 64, 82, 99,
206; ~nin amacı 39, 50; ~nin değeri 39;
~nin değeri 39; ~nin imkânı 35, 39, 41;
~nin kaynağı 35, 39, 47, 49; ~nin sınırları
35, 39; ~ sorunu 35; ~ teorisi 14, 24, 31,
60, 102, 192; dinsel ~ 17; sanatsal ~ 18;
birleştirilmiş ~ 21; gelişigüzel ~ 16; genel-
leştirilmiş ~ 21
bilim 14, 15, 18, 19, 22, 24, 25, 26, 27, 29,
30, 32, 34, 38, 46, 55, 56, 62, 63, 64, 67,
68, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 80, 82, 83, 84,
87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97,
99, 128, 136, 145, 146, 152, 158, 163,
164, 165, 184; ~ felsefesi 14, 25, 64, 71,
72, 76, 77; ~ mantığı 76; ~ ve sanat özgür-
lüğü 152; ~ yargıları 128, 184
bilimsel: ~ açıklama 85; ~ bilgi 13, 17, 19,
36, 50, 64, 72, 83, 84, 91, 92; ~ bilgiye
dayanan teknik 17; ~ felsefe 63, 71, 72; ~
gelişme 72, 81, 87; ~ yargılar 184; ~ yön-
tem 73, 84
bilmek için bilmek 19

- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 152
birlik sözleşmesi 170
Bürünü 73
Bolyai 75
Boole, George 76
boş levha (tabula rasa) 57
Bruno, Giordano 199
Büchner, L. 110
bürokrasi 147, 148, 152, 153
- C
Campanella, T. 163
Carnap, Rudolf 64, 78, 79, 82
cevhre 204
cevhencilik (substans) 105
Cherhuri, H. 199
cisimler 109
Comte, Auguste 62, 74, 82, 83, 89
Croce, B. 185
çekim yasası 73
çelişmezlik 36, 37, 38, 40, 47, 55
çocuksu gerçekçilik (naiv realizm) 36, 103
- D
Darwin 81
De Morgan 76
dedüktif çıkarım 51
değer felsefesi (aksiyoloji) 24, 35
değer yargıları 88, 119, 184, 185
değişim (mutasyon) 81
deizm 198, 199
Delacroix, E. 181
Demeter 116
demokrasi 43, 150, 153, 160, 161
demokratik: ~ hukuk devleti 151; ~ toplum(lar) 25, 151, 153
Demokritos 31, 42, 100, 101, 109, 114, 123, 124
deney 19, 20, 22, 27, 36, 38, 39, 46, 48, 50, 56, 57, 58, 59, 64, 69, 70, 71, 72, 78, 85, 185; ~ bilgisi 50
deneyim 21
deneysel: ~ (empirik) bilgi 41; ~ felsefe 64; ~ yöntem 19
Descartes 22, 24, 35, 46, 52, 53, 54, 55, 74, 111, 197
determinist görüş 126
determinizm (belirlenimcilik) 101, 127
devlet (état) 89, 90, 109, 132, 137, 139, 146, 147, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 171; ütöpik ~ anlayışı 162
Dewey, John 66, 67
dış: ~ algı (sensation) 57; ~ dünya 14, 53
dilekçe hakkı 152
Dilthey, W. 207
din 15, 17, 24, 25, 27, 30, 32, 56, 68, 90, 92, 128, 132, 140, 141, 152, 164, 184, 191, 192, 193, 194, 195, 199, 201; ~ felsefesi 25, 191, 192, 193, 195; ~ ve vicdan özgürlüğü 152; ~ yargıları 128, 184
Dinonyos 116
diyalektik 31, 48, 56, 71, 108, 110; ~ materyalizm 31, 71, 110
diyalektik 48, 108
dogma(lar) 16, 17, 27, 47, 190, 192, 193
dogmatik 31, 46, 47, 59, 60, 63, 99, 191; ~ düşünce 46
dogmatizm 39, 41, 46, 47, 60
doğa: ~ bilimleri 18, 19, 20, 21, 22, 26, 46, 59, 60, 61, 62, 64, 72, 74, 76, 82, 83, 88, 100, 105; ~ felsefesi 72; ~ yasaları 20, 56, 63, 71, 75, 87, 89
doğal: ~ dindarlık 33; ~ doğru 37; ~ bilgi 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 50, 64; ~ bilginin imkânı 47, 56
doğrulama 36, 37, 38, 71, 78, 79, 86, 88; doğrudan ~ 78; dolaylı ~ 79
doğruluk 36, 37
doğuştan fikirler (idea innatae) 53
doxa (doksa; samı) 49
Driesch 101
Driesch, H. 101
duygululuk (emozionalite) 187
duyu: ~ bilgisi 41, 54; ~lara ve mantıksal çıkarımlara dayalı bilgiler 52
duyusal: ~ bilgi 172; ~ dünya 106; ~ şeyler 49
düalist (ikinci) varlık anlayışı 111
düşünceler (ideas) 58
düzen kavramı 154
- E
Ebu Bekir Râzî 73
edebiyat 18, 22, 206
egemen varlık (soverain) 171
egemenlik (puissance) 25, 147, 171
egoist ve anarşist ahlak 130
egoizm (bencilik) 131, 134; ~ tehlikesi 134
egzistansiyalizm (varoluşçuluk) 68, 99
eğitim hakkı 152
Einstein, Albert 75
El Câbir 73
Elea Okulu filozofları 42
Eleali Parmenides 105
Eleali Zenon 42
elektrik yasaları 94
eleştirel: ~ (kritik) realizm 103; ~ metafizik 31
Empedokles 100
empiri 39, 57
empirik (deneysel) bilgi 16, 36
empirizm (deneycilik) 39, 40, 41, 47, 55, 56, 57, 58, 59
Engels, Friedrich 71
enstrümantalizm 66
entüisyonizm/sezgicilik 47
Epikür 101, 109, 123, 130
epistemoloji 35
erdem 120; ~den yoksun şehir (medînetü'l-câhile) 162; ~li şehir (medînetü'l-fâzıla) 162
erek (telos) 18, 25, 99, 101, 118, 122, 123, 124, 161, 162, 173, 178
ereği (teleolojik) görüş 101

- ereklilik 101
Eski Yunan felsefesi 35, 109, 181, 199
estetik 172, 173, 177, 184, 186, 187, 188; ~ değer 177, 183, 185; ~ yargılar 184, 185, 186
eşitlik 158, 159, 160
eşitlikçi yaklaşım 160
etik 14, 25, 30, 65, 117, 118, 119, 122, 143, 145, 191, 192, 201, 202
etkin akıl 107, 136
evrensel: ~ ahlak yasası 122, 130, 131, 133, 135, 137, 138; ~ varlık 13; ~ yargılar 184
ezeli ve ebedi hakikatler (vérites éternelles) 55
- F**
Farabi 22, 51, 52, 107, 124, 133, 135, 136, 162
fayda: ~ ahlaki 134; ~ ereği 18
faydacı (pragmatist): ~ ahlak anlayışı 133; ~ görüş 66, 124
faydacılık (utilitarizm) 131, 134
Fechner 74, 83, 185
Fechner, Theodor 74
felsefe 4, 13, 14, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 42, 63, 65, 67, 71, 75, 76, 77, 82, 101, 123, 192, 206; ~ bilgisi 13, 22, 23, 24; ~de ilk temel soru 100; ~ sistemi 22, 23, 24, 49; ~yi bilime indigeme çabaları 29; Ortaçağ ve Yeniçağ ~leri 14; pratik ~ 118; Yunan ~si 14, 35, 181
felsefi: ~ bilgi 28; ~ düşünce 33; ~ kurgular (spekülasyon) 71; ~ ve bilimsel düşünce 33
fenomen 68
fenomenoloji (görüngü bilim) 41, 47, 67, 68, 99, 112
Feuerbach, L. 110, 201
Fichte 99, 206
filozoflar 26, 30, 33, 64, 65, 72, 84, 134, 135, 162, 181
formalist (biçimci) ahlak anlayışı 138
formel bilim(ler) 19, 20, 22, 26, 38
Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi 152
Frege 76
- G**
Galenos 72
Galilei, Galileo, 21, 73, 101
Gazali 61, 149
Geist 56, 108
geleneksel egemenlik 150
gerçek 37; ~ varlık 96, 200
gerçeklik 37, 108; ~in bilgisi 36
geriye çevrilemezlik yasası 95
Gorgias 44, 102
görelilik (rölativite) kuramı 44, 60, 75, 76
görünüşler 49, 98
gözlem 19, 20, 21, 38, 71, 76, 78, 84, 85, 87
Guernica 176
güçlülük 132
gündelik bilgi 13, 15, 16, 17, 96; ~ye da-
- yanan teknik 17
güzel 177, 178, 179, 182, 183, 186; ~ sanatlar 18
güzellik: ~ felsefesi 177; ~ metafiziği 31
- H**
haberleşme özgürlüğü 152
Hacı Bektaş Veli 141
Hakk 141, 147
hakikat 14, 29, 36, 38, 46, 49, 52, 53, 55, 61, 136, 181, 191, 205
halkın mutluluğunu (demokrasi) 161
halkoyu (referandum) 150
Hallac-ı Mansur 200
Hartmann, Nicolai 100, 178
hedonist (hazcı) ahlak anlayışı 123, 130
hedonizm (hazcılık) 123, 130
Hegel 23, 56, 99, 108, 110, 178, 179, 206
Heidegger, Martin 100
Heisenberg, Werner 75
Hempel, Carl Gustav 79
Hephaistos 116
Herakleitos 26, 43, 100, 104, 105
heykel 17, 18, 107, 174, 176
hipotetik: ~ dedüktif (varsayımlı tümdengelim) 88; ~ (koşulcu) ahlak 140
hipotez 21, 84
Hippias 115
Hobbes, Thomas 31, 109, 149, 156
hoş 28, 114, 179, 182, 184
Hristiyan teolojisi 191
Hristiyanlık 16, 17, 102, 139, 190, 193
hukuk 147; ~ kanıtı 125, 126
Hume, David 35, 46, 58, 59, 60, 62, 94
Husserl, Edmund 67, 68, 99, 112
Huxley, Thomas 165, 202
hümanist (insanlı) bir anlayış 65
- İ**
İbn Rüşd 73
İbn Sina 22, 73
İbni Haldun 148
İbni Sina 26
iç: ~ algı (reflektion) 57; ~ dünya 14
içdürtüler 121
içerik (muhteva) 187
içgüdüsel davranış 117
ide (tin, mutlak zihin) 56
idea(lar) 49, 50, 53, 98, 104, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 135, 178; ~ evreni 49
ideal: ~ bilimler 19; ~ devlet 155, 159, 161; ~ düzen 157, 159, 160
idealist filozoflar 181
iktidar 147, 149; ~in kaynağı 148, 149
ilerleme 82
ilgisiz (naiv) 40
ilk: ~ bilgiler 52; ~ felsefe 30; ~ ilke (Tanrı) 107
immoralizm (ahlaki olmamak) 132
inanç 17, 47, 59, 62, 83, 89, 160, 190, 194; ~ ilkeleri 17
İncil 16, 139, 190, 191, 194
indeterminist görüş 125

- indeterminizm 127
 insan: ~ bilimleri 21, 22, 26; ~ hakları 152, 168
 irade (isteneç) 118, 119, 121, 125, 126, 127, 132, 136; ~ felsefesi 99; ~nin karar verirken özgür olmadığını savunanlar (deterministler) 126; ~ özgürlüğü 118, 119, 121, 126; ~ özgürlüğünü kabul edenler (indeterministler) 125; kuvvet ~si 132
 ironi (alaya alma) 48
 İslam (İslamiyet) 16, 17, 26, 51, 61, 72, 107, 124, 139, 190, 191, 192, 194, 197, 198, 200; ~ felsefesi 26, 61, 107, 197, 200; ~ teolojisi 192
 ispatçı metafizik 99
 iyi 120, 123, 124, 126, 128, 130, 131, 132, 135, 136, 138, 139, 143, 182; ~ ideası 106, 123, 135, 178
 iyi olmayan 128
 iyimser (optimist) görüş 84
 İzlenimler (impressions) 58
- J
 James, William 66
- K
 Kallias 50
 kalp gözü 62
 kâmil kişi 141
 kamu özgürlükleri 152
 kanaat ve ifade özgürlüğü 152
 Kant, Immanuel 31, 59, 60, 62, 76, 98, 99, 117, 124, 125, 126, 127, 133, 135, 137, 138, 181, 182, 183, 186, 191, 192, 206, 207
 karizmatik egemenlik 150
 karmaşa 154
 Karneades 45
 kategorik imperatif (zorlayıcı ahlak buyruğu) 124, 137, 138
 kayıtsız (indifferent), ahlakdışı (amoral) hareketler 128
 Kepler, Johannes 73, 101
 kişi vicdanı 129, 140
 klasik: ~ bilim 82, 83, 87, 88, 89; ~ mekânın nedensellik ilkesi 75; ~ metafizik 31, 98
 Kopernik (Copernicus) 73, 87, 101
 Kopernik, Nicolaus 87
 korpskül (küçük parçacıklar) kuramı 87
 kozmos 114
 köle ahlakı 132
 kötü 104, 119, 120, 121, 124, 126, 128, 130, 132, 133, 144, 145, 207
 kritisizm (eleştiricilik) 39, 41, 47, 59, 60
 Kropotkin, A. 132
 kuantum kuramı 75, 76
 Kuhn, Thomas 80, 81, 88
 Kur'an 16, 139, 140, 190, 191, 194
 kurmaca (spekülatif) 31
 kuşkucu (septik) 202
 Kutadgu Bilig 152, 167
 Kyrene'li Aristippos 123
- L
 La Mettrie 110
 Lao-Tse 103
 Leibniz 31, 54, 55
 Leonardo da Vinci 28, 185
 liberal (özgür) ekonomi 159
 linguistik (dil bilimi) 22
 Lobachevsky 74, 75
 Locke, J. 35, 57, 58, 149, 152, 156, 167, 199
- M
 Mach, Ernst 63, 76, 105, 207
 madde 59, 61, 75, 100, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 142, 174, 175, 177, 179, 187, 199
 maiotike (mayotik; doğurtma) 48
 makro organizma 156
 mantık 20, 39, 74
 mantıkçı: ~ pozitivistler 82; ~ pozitivism (mantıksal olguculuk) 64, 82
 mantıksal olguculuk (lojik pozitivism) 64, 78; ~ pozitivism 78; ~ sentaks 78; ~ doğrular 37
 Marx, Karl 31, 71, 110, 159, 201, 207
 mata ta physika 98
 materyalist: ~ anlayış 31, 110; ~ düşünürler 109, 201; ~ düşüncü 109
 materyalizm 31, 71, 108, 110
 mekanizm 101
 meşrutiyet 147, 148, 149; ~in ölçütü 148
 metafizik 30, 31, 62, 63, 64, 65, 76, 97, 98, 99, 100, 101, 111, 178, 190, 191, 192, 201, 207, 208; ~in temel sorusu 30; ~ bilgi 208; ~ dönem 62; ~ güzellik anlayışı 178
 Mevlânâ 140, 141, 142, 200
 mikro organizma 155
 Mill, J. S. Mill 74, 124, 131, 133, 134, 159
 Mimar Sinan 22
 monarşiler 150
 Monet 28
 moralizm (ahlaklılık) 132
 More, Thomas 163
 Hz. Muhammed 194
 musevilik 190
 mutlak: ~ bilgi 61, 62; ~ doğrular 91, 92; ~ Güzellik 142; ~ tin 56; ~ Varlık 142; ~ zihin 56, 108
 mutluluk 120, 121, 122, 134; bir kişinin ~u (tiranlık) 161; akılcı ~ anlayışı 123; nesnel-toplumsal ~ anlayışı 123; soylu bir sınıfın ~u (aristokrasi) 161; zengin sınıfın ~u (plüto-krazi) 161
 müslüman 191, 194
 müslümanlık 139, 193, 194
 müzik 18, 175, 176, 177, 183
- N
 naiv empirizm 40, 41
 nazar ya da derinliğine düşünme 52
 nedensel yasa 93
 nedensellik 16, 20, 57, 58, 59, 60, 75, 85, 93, 94, 101, 198; ~ ilgisi 58, 85; ~ (neden-

- sonuç) ilkesi 58
 neopozitivizm (yeni olguculuk) 63, 64, 82
 nesne(ler) (obje) 14, 35, 44, 53, 107, 136
 Newton 73, 76; ~ fiziği 81; ~ mekanîği 93
 Newton, Isaac 73
 Nietzsche, Friedrich 102, 103, 130, 132, 201
 nihilist felsefe 103
 nihilizm (hiççilik) 102, 158
 Nous (akıl, zekâ) 199
- O
 olasılık 76, 79; ~ kuramı 76
 olgu: ~ doğruları 37; ~ hakikatleri (vérités de fait) 55
 olması gereken 120, 146
 oluş 104, 105, 106, 107, 140; ~ felsefesi 104, 105
 ontoloji 14, 24, 68, 97, 98, 99, 100; ~ (varlık bilimi) 24; yeni ~ (yeni varlık bilimi) 68
 Orwell, G. 165
 otodeterminizm ya da ahlaksal özerklik 127
 oyun teorisi 65
- Ö
 ödev 120; ~ ahlaki 124
 öğrenilmemiş ve öğrenmeye dayanan davranışlar 118
 Öklid (Eukleides) 74, 75
 önceden kestirebilme 86
 öz kavramı 50
 özdeşlik 36, 38, 40, 47, 55, 56, 57; ~, çelişmezlik ve üçüncü hâlin imkânsızlığı yasaları 40
 özgürlük 119, 137, 160
 özne (süje) 35
- P
 panteizm 199
 paradigma 80, 81
 paranteze alma 67
 parlamenter sistem 149
 Parmenides 42, 43, 105, 106
 Peano 76
 peygamber 191, 194
 philosophia 13
 Picasso, Pablo 28, 176
 Planck, Max 75; ~'ın kuantum fiziği 81
 Platon 22, 24, 35, 45, 48, 49, 50, 56, 98, 106, 107, 111, 115, 123, 133, 135, 136, 148, 155, 161, 162, 163, 173, 177, 178, 179, 181, 206
 Plotinos 106, 178, 199
 politeist din anlayışı 193
 Popper, Karl R. 88, 168
 Poseidon 116
 pozitif: ~ anlayış 62; ~ dönem 63; ~ düşünce 62; ~ düşüncü 62
 pozitivist 29, 30, 59, 63, 82, 89, 202; ~ filozoflar 30; ~ (olgucu) felsefe 62
 pozitivizm 41, 64, 67, 78, 82, 207; ~ pozitivizm 64, 78, 82, 112; yeni ~ (neopozitivizm) 82
- pragmatizm 41, 65, 66
 Protagoras 44, 60, 158, 202
 Proudhon, J. 132, 159
 psikoloji 13, 21, 67, 74, 186, 192, 206
 psikolojik kanıt 125, 126
 Pyrrhon 42, 44, 45
 Pythagoras 100
- R
 rasyonalizm (akılcılık) 39, 41, 47, 56, 59; Yeniçağ ~i 52
- rasyonel: ~ (akla dayalı) bilgi 36, 52, 54; ~yasal egemenlik 150, 153
 realizm 36, 102, 103
 Reichenbach, Hans 64, 71, 78, 79, 82, 88
 resim 17, 18, 175, 176, 180
 Riemann 75
 Rousseau, J. J. 149, 156, 157, 199
 rölativizm (görelilik) 44, 60
 Rönesans 18, 31, 46, 73, 101, 151, 158, 179
 ruh 21, 30, 107, 109, 110, 111, 120, 142, 143, 145, 196, 208
 Russell, Bertrand 77
- S
 saf (salt) form 108
 sağlık hakkı 152
 sahip olma hakkı (mülkiyet) 151
 Saint Thomas 197
 sanat 15, 17, 18, 19, 22, 24, 25, 28, 30, 32, 36, 90, 92, 136, 151, 152, 154, 163, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 185, 188, 189; ~ felsefesi (estetik) 25, 173
 sanatçı 18, 173, 176
 Sartre, Jean Paul 100, 130, 132, 133, 202
 savaş ahlaki 134
 Schelling 99, 206
 Schiller, F. 175
 Schlick, Moritz 64, 82
 Schopenhauer 99, 178
 seçerek ayıklama (seleksiyon) 81
 seçme ve seçilme hakkı 152
 sembolik mantık 64, 76, 77, 78
 sentez durumu 56
 septik (septikler) düşünürler 45, 59
 Serbest Düşme Yasası 21
 Sextus Emprikus 45
 sezgi 38, 51, 52, 60, 61, 62, 135, 188, 200
 sezgicilik (entüisyonizm) 41, 60
 Simon, S. 159
 sinema 18, 94
 sivil toplum 147, 148
 siyaset 22, 24, 25, 30, 89, 146, 147, 152; ~ felsefesi 25, 146, 154
 Smith, A. 159
 sofistler 43, 44, 157, 158
 Sokrates 35, 37, 42, 48, 50, 123, 124, 136, 161
 sorumluluk 120
 sosyoloji 21, 74, 192
 sosyolojik kanıt 125, 126

soyut kuvvetler 62
 Spengler, O. 207
 Spinoza, Baruch 54, 124, 133, 135, 136, 199, 200
 spiritüalizm (ruhçuluk) 31
 Stirner, M. 131, 132

Ş

şüje (özne) 14; ~ ve obje arasındaki bilgi ilgisi 17; ~obje arasındaki bilgi ilgisi 17, 19
 Şair Bâkî 55
 şüphencilik (septisizm) 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 60; akademi -i 44, 45; duyumcu (sanşüalist) ~ 45

T

Tanrı 25, 52, 53, 55, 62, 64, 79, 99, 105, 107, 108, 113, 116, 123, 124, 129, 132, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 148, 149, 150, 167, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204
 tanrısal: ~ iradenin organı 129; ~ kuvvetler 62
 Tao 103
 Taoizm 103
 tarih 21
 tasavvuf felsefesi 140
 tasavvurlar 57, 58, 69
 tasdiki bilgiler 52
 tebaa (uyruk) 166
 teist(ler) 196, 198; ~ anlayışlar 199
 teizm 191, 196, 198
 tek tanrılı (monoteist) anlayış 190
 teknik 17, 18; ~ bilgi 17
 teknoloji 17, 102
 temellendirme 36, 38, 40
 teolojik dönem 62
 termodinamiğin ikinci ilkesi 95
 Tevrat 16, 139, 190, 191, 194
 tez durumu 56, 108
 Thales 26, 29, 43, 100
 theos (Tanrı) 191
 Timon 44, 45
 tin 56, 108, 178
 tinsel: ~ alan 56; ~ (manevi) bir varlık 174; ~ seziş 33; ~ varlık felsefesi 99
 tiyatro 18, 174, 175
 toplantı hak ve özgürlüğü 152
 toplum 147, 156, 157, 168, 170; ~ sözleşmesi 149, 157, 169, 170; totaliter ~lar 151
 Toulmin 80, 81, 88
 töz (cevher) 105, 111, 141, 199; düşünen ~ 111; ~ düşüncesi ya da cevhercilik (substans) 105
 tözcülük (cevhercilik) düşüncesi 111
 tragedya (trajedi) 174
 tümdengelim (dedüksiyon) 20, 50, 73, 88
 tümevarım (endüksiyon) 20, 74, 88

U

uçan ok kanıtı 42
 Uexküll 101
 ulusal egemenlik 149
 utilitarist (faydacı) ahlak 130
 utilitarizm 124
 uzlaşımçı anlayış 126

Ü

üç hâl yasası 62
 üçüncü hâlin imkânsızlığı 36, 38, 40, 47
 üst insan 132, 201, 202
 ütopya(lar) 155, 161, 163, 164, 165; ~ adası 163

V

vahdeti mevcut (varlıkların birliği) 200
 vahiy 194
 varlık 22, 24, 29, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 112, 140, 141, 142; düşünce veya ideal ~ 96; ~ felsefesi 24, 35, 96, 99; ~ ideası 106; ~ kategorileri 100; ~ tabakaları 100; var olmanın ~ı 13, 14; ~ın ilk nedenleri 30, 98
 varoluşçu (egzistansiyalist) felsefe 132, 133
 vicdan 119, 120, 128, 129, 137, 138, 152; ~ azabı 129
 Viyana Çevresi (Wiener Kreis) 63, 64, 76
 Voltaire 199

W

Weber 74, 83, 150, 153
 Weber, Heinrich 74
 Whitehead 105
 Wittgenstein 64, 65, 82
 Wolff, Christian 99
 Wundt, Wilhelm 74

Y

Yahudi teolojisi 191
 Yahudilik 16, 17, 139, 193
 yanlışlama 88, 89
 yararlılar 143
 yaşam atılımı (élan vital) 61, 105
 yaşama hakkı 151, 152
 Yeni Platonculuk 107
 yerleşme ve seyahat özgürlüğü 152
 yeter sebep ilkesi 55
 yığın (hyle) 107
 yönetim 147
 yöntemsel kuşkuculuk 46
 Yunus Emre 142
 Yusuf Has Hacib 152, 166, 167
 yüce 167, 183, 194

Z

Zenon 42